

Н.Ю. Глинський, О.І. Карий, О.І. Дриль

**Чинники соціально-економічного розвитку
малих населених пунктів Львівської агломерації
(на прикладі Великого Любеля)**

На прикладі смт. Великий Любень проаналізовано особливості соціально-економічного розвитку малих населених пунктів Львівської агломерації, визначено ключові чинники впливу на майбутній розвиток селища. На підставі аналізу вироблено ряд узагальнених рекомендацій щодо формування економічної бази селища, визначено сфери першочергової зацікавленості місцевої влади, які потребуватимуть сприяння з її боку для забезпечення стабільності подальшого розвитку.

Ключові слова: малий населений пункт, Львівська агломерація, соціально-економічний розвиток, соціальний капітал

Постановка проблеми. Історично функціональна роль міст не була певною сталою величиною, вона постійно трансформувалась, видозмінювалась: від суто оборонних функцій для населення, що в них проживало, міста поступово опановують функції забезпечення такими базовими громадськими благами, як безпека мешканців, пожежна безпека, прибирання вулиць, заклади культури. З часом у відання місцевих органів влади віддавались питання землекористування в межах даних територіальних громад, вироблення загальних правил міської забудови, соціальне забезпечення населення і т. д.

Власне на підставі функцій, пов'язаних із підтриманням внутрішньої життєдіяльності міста, проходить формування містообслуговуючих галузей – видів господарської активності, направлених на задоволення потреб виключно мешканців даного міста.

Однак, слід розуміти, що такого роду діяльність в даному випадку не може бути самодостатньою, оскільки місто, як адміністративно-територіальна одиниця, суттєво обмежене диспозицією земельних та інших матеріальних ресурсів, які, в поєднанні з іншими чинниками, формують його спеціалізацію. Масштабність та розвиток містообслуговуючих галузей знаходяться у прямій залежності від економічної ефективності діяльності місцевих господарюючих суб'єктів, діяльність яких направлена назовні (по відношенню до міста). Тому визначальну роль для розвитку українських міст в сучасних умовах

© Н.Ю. Глинський, О.І. Карий, О.І. Дриль, 2013.

набуває творення містоформуючих галузей, значення яких в часі також не є величиною постійною.

З наукової та практичної точок зору, важливо розуміти взаємодію чинників, які визначають економічний і соціальний розвиток у населеному пункті. В даному контексті має свою специфіку процес розвитку населених пунктів, які знаходяться біля великих міст. Таким чином, актуалізується питання дослідження чинників соціально-економічного розвитку малих населених пунктів в межах агломерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню управління розвитком міст присвячені праці таких вітчизняних та закордонних науковців, як Я. Варда, В. Клосовський, Т.В. Дробишевська, А.П. Осітнянко, Ю.П. Шаров та інші.

В працях Т.В. Дробишевської та А.П. Осітнянка [2; 5] велику увагу приділено системному підходу в управлінні містом, висвітлено тенденції їх соціально-економічного розвитку та сформульовано перелік рекомендацій, які дозволяють оптимізувати управлінську діяльність на рівні міста із застосуванням економіко-математичного моделювання.

Натомість спільною рисою наукових доробків Я. Варди, В. Клосовського та Ю.П. Шарова [1; 6] є обґрунтування необхідності застосування концепції стратегічного управління в практиці органів місцевого самоврядування українських міст.

Однак, у працях вищевказаних авторів неповною мірою відображено особливості управління розвитком малого міста, яке об'єктивно є частиною агломераційного утворення, із вказанням усього спектру чинників впливу та взаємозв'язків міста із зовнішнім середовищем.

Мета статті. Метою статті є декомпозиція чинників соціально-економічного розвитку малих населених пунктів Львівської агломерації на прикладі смт. Великий Любін та виокремленні тих із них, які матимуть ключове значення у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Процес утворення міст називається урбанізацією. Проявами цього процесу вважають насамперед: відсоток міського населення, який збільшується (демографічний аспект), зміна професійної структури населення в напрямку зменшення кількості аграріїв (економічний аспект), заміна сільського міським стилем життя (культурний аспект), а також зміна способу використання території, яка створює типовий для міста пейзаж [8].

Загалом існує тенденція переселення людей з менших населених пунктів у більші. У звіті ООН стверджується, що починаючи з 2008 р. більше ніж половина населення Землі (3,3 млрд. осіб) живе в містах, а в

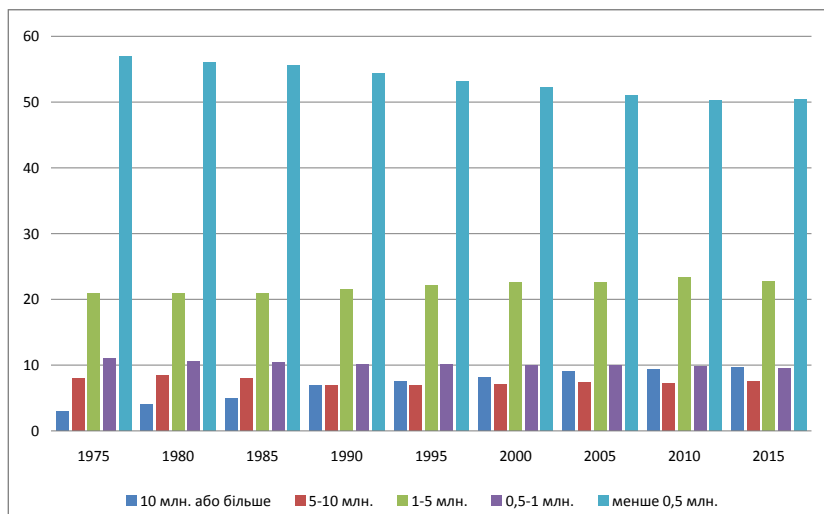

Рис. 1. Міське населення світу з розбивкою за розмірами міст у 1975-2015 рр. [3]

2030 р. населення міст становитиме 5 млрд. осіб. До того ж спостерігається тенденція до концентрації населення у містах, де кількість мешканців перевищує 1 млн. осіб (рис. 1).

Навколо великих міст або на основі декількох сусідніх міст, які зростають, утворюються агломерації – простір з високою концентрацією міського населення. Проте, розвиток агломерацій не передбачає повної однорідності її простору. Більшість менших населених пунктів, які входять в склад міської агломерації, зберігають свій незалежний юридичний статус, мають власні цілі розвитку, власні ресурси для цього розвитку. Їхнє розташування поряд з великим містом не означає, що їхнє населення турбують потреби населення центру агломерації. Кожна громада в агломерації, згідно принципу субсидіарності, має право самостійно вирішувати власні проблеми, керувати власним життям та обирати напрями свого розвитку. Таким чином, в межах агломерації діє чимало громад, які мають право самостійно визначати свій розвиток, навіть усупереч інтересам більшості населення агломерації.

Для прикладу, розглянемо стан та перспективи розвитку селища міського типу Великий Любінь, що входить до Львівської агломерації.

Можна стверджувати, що однією із переваг Великого Любіня є прикордонний статус регіону, частиною якого він є. Саме на мезорівні –

рівні регіону та району, існує широке коло можливостей співпраці, частиною якої повинна бути також і територіальна громада селища.

Слід відзначити, що на даний момент міжнародна співпраця Великого Любеля не має характеристик системності, цілеспрямованості та, зазвичай, є результатом приватних ініціатив окремих осіб. Натомість, для селища значний потенціал у розвитку міжнародної співпраці міститься у напрямках налагодження тісної співпраці з містами-побратимами, укладення договорів про започаткування співпраці між творчими колективами селища та колективами польських міст, проведення фестивалів художньої самодіяльності та організація літніх таборів, масових туристичних, у тому числі спортивних заходів, проведення круглих столів та семінарів, обмін делегаціями, спільне проведення різноманітних свят, вивчення традицій, звичаїв, налагодження контактів між школярами міст-побратимів.

Окрім іншого, це сприятиме формуванню соціального капіталу – активу, який на сьогодні багатьма науковцями та практиками визнається одним із критично важливих для забезпечення загального успіху місцевого розвитку видів ресурсів – не менш важливого, аніж такі «класичні» види ресурсів, як трудові, земельні, фінансові.

Соціальний капітал розглядають як сукупність вертикальних і горизонтальних асоціацій між людьми (інститути, відносини, соціальні зв'язки і норми), які визначають якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві. Це капітал спілкування, співпраці, взаємодії, взаємної довіри і взаємодопомоги, що формується в просторі інтерперсональних економічних відносин і міститься в таких елементах суспільної організації, як соціальні мережі, соціальні норми і довіра, що створюють умови для координації і кооперації заради взаємної вигоди [7].

На нашу думку, за теперішніх умов саме розбудова та використання соціально капіталу відіграють одну із провідних ролей в подальшому розвитку селища, оскільки використання потенціалу даної території неможливо без розвитку відповідної сфери послуг на основі малого підприємництва, за умов співпраці між місцевими підприємцями та населенням, побудови відносин взаємної довіри між усіма членами територіальної громади.

Іншим напрямом використання можливостей міжнародної співпраці є розвиток та пропагування туристичного потенціалу Великого Любеля. Зокрема, для підтримки зусиль міста можна було провести його впорядкування в рамках проекту «Великий Любін як

туристичний продукт на ринку України» за взірцем м. Жидачева (В рамках міжнародного проекту «Місцевий економічний розвиток міст України»).

Черговим прикладом налагодження міжнародної співпраці може служити співробітництво міста Самбір з гміною Ясло Республіки Польща щодо формування іміджу Самбора як розвиненого туристичного міста та підвищення конкурентоздатності прикордонних територій Польщі, Білорусі та України (Проекти «Представлення туристичних, етнічних та культурних особливостей міста Самбора (Україна) та гміни Ясло (Польща) на міжнародному туристичному ринку» та «Спільно дбаємо про нашу народну спадщину», що є складовою концепції транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна).

Аналізуючи економічну систему селища у сьогоdnішньому її стані, слід відзначити, що теперішня економічна база Великого Любена формувалась на протязі багатьох десятиків років. І хоча історично за селищем закріпився стійкий імідж одного із курортних центрів Західної України, його економіка представлена також цілим рядом як середніх, так і малих за розміром та масштабами діяльності промислових підприємств. Умовно, містоформуючі господарюючі суб'єкти Великого Любена можна розділити на три групи:

- санаторно-курортне господарство;
- «традиційні» галузі місцевої економіки;
- нові галузі місцевої економіки.

Запропоноване групування підприємств та установ селища дозволяє систематизувати його господарський потенціал згідно із критеріями часу, характеру діяльності та залежністю від місцевих природних ресурсів.

Динамічний розвиток Великого Любена з кінця XVIII ст. пов'язаний, в першу чергу, із використанням природного рекреаційного потенціалу території, на якій він розташований: відчутний лікувальний та реабілітаційний ефект мають сірководневі води та природний торф, який застосовується для теплолікування. Цей напрям зберігається і по сьогоdnішній день: нині санаторно-курортний комплекс Великого Любена представлений великим санаторієм ємністю на 250 ліжкомісць, в тракті будівництва знаходиться також реабілітаційний центр (в планах – найпотужніший у Львівській області). Водночас, при очевидному рекреаційному потенціалі селища, на сьогоdnі він очевидно використовується не повністю. Опосередкованим свідченням цього є ситуація із завантаженістю санаторію, яка спостерігалась у 2010-2012 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності санаторію «Великий Любін» за 2010-2012 рр.*

Показник	2010	2011	2012	Середньорічний темп приросту, %
Кількість працюючих, осіб	n/a	n/a	180	-
Кількість місць	250	250	250	0
Кількість рекреантів, осіб	2710	917	2470	-4,53
Кількість проведених ліжкоднів	48778	15359	47848	-0,96
Коефіцієнт оборотності ліжкомісць	0,53	0,17	0,52	-0,96

* За власними розробками.

Як видно із таблиці, коефіцієнт оборотності місць за попередній рік знаходився лише на рівні 0,52, що свідчить про значну недозавантаженість санаторію. На цьому фоні відвідуваність таких обласних курортів, як Трускавець, Моршин, а також Немирів та Шкло є у декілька разів вищою: наприклад, у випадку останнього відвідуваність є більш ніж у 2,9 разу вищою при суттєво нижчому природному потенціалі (розрахованому на підставі запасів мінеральних вод).

В цьому плані звертає на себе увагу також мізерний мультиплікативний ефект, який санаторно-курортна галузь селища справляє на місцеву економіку: кількість торговельних пунктів, готелів, закладів громадського харчування та інших об'єктів, ймовірно цільовою аудиторією яких є приїжджі чи туристи є, як на статус Великого Любеля, дуже малою. Таким чином, утворюється своєрідне замкнене коло, коли відпочиваючі не їдуть у Великий Любін з огляду на відсутність належної інфраструктури відпочинку, котра, в свою чергу, не розвивається через низький рівень відвідуваності курорту.

Звичайно, не слід звужувати факторний аналіз низького рівня використання рекреаційного потенціалу селища виключно до інфраструктурного чинника, однак наголос на ньому є важливим хоча б з огляду на те, що розвиток інфраструктури відпочинку і розваг саме на місцевому рівні, навіть беручи до уваги висококонкурентну близькість до такого великого туристичного центру, яким є Львів, дозволить підвищити дохідність відпочиваючих. За теперішніх умов середньостатистичний відпочиваючий, приїжджаючи на лікування / реабілітацію у Великий Любін, майже не витрачає коштів на місці, тоді як за умови розвитку на належному рівні інфраструктури відпочинку та розваг це б спонукало

витрачати хоча б частину його власних коштів так би мовити «на місці». Як результат – нові робочі місця, додаткові надходження у місцевий бюджет і т. ін.

У якості підтвердження тези про низький рівень використання рекреаційного потенціалу селища та непривабливість на даний момент реалізації підприємницьких ініціатив у сфері розвитку інфраструктури відпочинку і розваг може слугувати порівняльний аналіз середньої вартості землі у Великому Любені, Шклі та Східниці як населених пунктах, схожих за можливостями розвитку рекреаційного туризму (рис. 2).

Як бачимо з рисунка 2, найнижчою вартість 1 ару землі є саме у досліджуваному нами Великому Любені, тоді як у Шклі вона на 30%, а у Східниці у 5 разів вища. Звичайно, у кожному із вищезгаданих випадків можна знайти й інші чинники, котрі зумовлюють такий розкид цін, однак в загальному цей факт слід сприймати як своєрідний барометр, що вказує на рівень привабливості реалізації у цих населених пунктах підприємницьких проєктів, пов'язаних (в тому числі, а іноді – і в першу чергу) із розвитком інфраструктури, суміжної з основними рекреаційними об'єктами: санаторіями, реабілітаційними центрами, відпочинковими базами.

Щодо так званих «традиційних» галузей економіки селища, до них можна віднести спиртову галузь (Великолюбінський державний спиртзавод) та сільське господарство. Сукупна частка зайнятих за цими напрямками діяльності є відносно невисокою (рис. 3).

Дані рис. 3 свідчать про те, що лише 13% зайняті у промисловому виробництві, при цьому лівова їх частка належить саме до спиртзаводу.

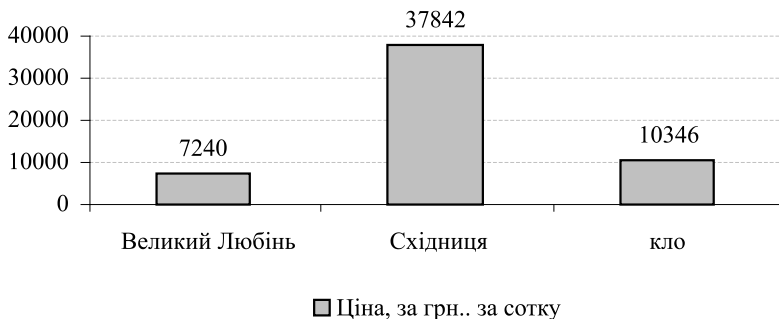

Рис. 2. Порівняльна характеристика вартості землі в обраних курортних центрах Львівської області (За власними розробками на основі[4]

Рис. 3. Структура зайнятості населення селищної ради Великого Любена (За власними розробками)

Однак, після останньої реорганізації вітчизняних спиртових заводів та об'єднання їх у єдину структуру, його діяльність значно ускладнилась, в першу чергу, за рахунок централізації управління, яка не дозволяє самостійно приймати рішення «на місцях» і доволі часто призводить до перебоїв у виробничому циклі. Не виключеною є також поступова ліквідація заводу.

В аграрному секторі працевлаштована п'ята частина працюючих Великого Любена, однак потенціал у цій сфері є суттєво більшим, оскільки незадіяними залишаються близько 600 га сільськогосподарських угідь Великолюбінської селищної ради, які взяті у довгострокову оренду великим інвестором та тимчасово не використовуються. Потенційно, цей проект дасть змогу відродити сільське господарство селища, яке на сьогодні (і це слід трактувати як слабку його сторону) залишається суттєво роздрібненим: 85% виробництва всієї сільськогосподарської продукції припадає на індивідуальні господарства населення і лише 15% на фермерські господарства.

На фоні вищезгаданих, підприємства, умовно віднесені до групи нових галузей економіки Великого Любена, навіть у теперішніх складних умовах працюють в тій чи іншій мірі успішно та стабільно. Практично у всіх випадках в цій ситуації мова йде про мале підприємництво, котре представляє різні види економічної діяльності: птахівництво, верстатобудування, деревообробка, меблева промисловість. Середня кількість працюючих на цих господарюючих суб'єктах перебуває в межах 8-30 працівників із значним коливанням зайнятості в залежності від сезону. Окрім іншого, важливими характеристиками цих підприємств є відсутність їхньої сировинної залежності від території, де вони розміщені, та високий рівень мобільності, іманентно притаманний малому бізнесу. Саме остання особливість в сучасних турбулентних економічних умовах набуває особливого значення.

З огляду на це, один із основних напрямів економічного розвитку повинен базуватися на розвитку малого підприємництва у Великому Любені, адже воно дозволить:

- диверсифікувати економічну базу селища і таким чином зменшити залежність успішності життєдіяльності та соціально-економічного розвитку його територіальної громади від декількох значних за масштабами (як на місцеві мірки) господарюючих суб'єктів. Звичайно, існування та ймовірний майбутнє розширене відтворення на таких підприємствах / установах, як спиртовий завод, санаторій є більш ніж бажаним з усіх точок зору, однак узалежнення розвитку цілого селища від ефективного управління ними (особливо без будь-яких можливостей впливу на ситуацію) також є неприпустимим;
- розширити джерела надходжень у місцевий бюджет. Доходи бюджету Великого Любена на 2013 р. заплановані на рівні 618 грн. / ос., що не можна вважати достатнім рівнем для забезпечення нормальної життєдіяльності територіальної громади. В рамках селищної ради актуальними є цілий ряд питань, які потребують нагального вирішення, а основною перешкодою для цього слугує саме фінансовий чинник. Обмеження, які існують на сьогодні у фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування, не дозволяють формувати бюджети розвитку у необхідних масштабах. Однак, навіть за таких об'єктивно складних умов, місцева влада диспонує цілим рядом як прямих, так і опосередкованих важелів впливу на локальну ситуацію із наповненням місцевого бюджету;
- покращити ситуацію на локальному ринку праці. Навіть за умови близькості до ємнісного ринку праці Львова, кількість

непрацевлаштованого працездатного населення різного рівня кваліфікації, яка перебуває в активному пошуку роботи, у Великому Любені та селах, територіально розміщених в межах його селищної ради є доволі значною. Таку ситуацію, окрім її негативної сторони, слід сприймати як можливість для реалізації підприємницьких проєктів, які потребують залучення місцевої робочої сили.

Висновки. Сучасну основу економіки Великого Любена формують санаторно-курортний комплекс і т. зв. «традиційні» галузі місцевої економіки, такі як сільське господарство та спиртова галузь. При цьому, жоден із вказаних видів економічної діяльності не справляє визначального впливу на ефективність функціонування економічної системи селища, формуючи натомість лише незначний мультиплікативний ефект у її межах.

Звичайно, залежність соціально-економічного розвитку Великого Любена саме від цих галузей є очевидною, тому їхній стан потребує особливої уваги з боку як органів місцевого самоврядування, так і заангажування органів державної влади – як на рівні регіональному, так і національному рівні. Водночас, не менш вагомою сферою прикладення зусиль та уваги місцевих органів влади селища повинно стати максимальне сприяння розвитку малого підприємництва – як в рамках формування економічних кластерів (в першу чергу – у сфері туризму і рекреації), так і поза ними. Такий підхід дозволить диверсифікувати економічну базу селища, розширити джерела надходжень у місцевий бюджет, покращити ситуацію на локальному ринку праці.

Також, одну із провідних ролей в подальшому розвитку селища за теперішніх умов повинні відігравати розбудова та формування соціально капіталу, оскільки використання потенціалу даної території неможливо без розвитку відповідної сфери послуг на основі малого підприємництва, за умов співпраці між місцевими підприємцями та населенням, побудови відносин взаємної довіри між усіма членами територіальної громади.

В контексті вищесказаного перспективним напрямком подальших досліджень бачиться розроблення інформаційного підґрунтя для формування детальної схеми цілепокладання в рамках середньо – та довгострокового планування економічного розвитку смт. Великий Любінь.

Список використаних джерел:

1. Варда Я. Острови надій: розробка стратегії локального розвитку / Я. Варда, В. Клосовські. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2003. – 339 с.

2. Дробышевская Т.В. Основы городской политики : монография / Т.В. Дробышевская. – Донецк : Юго-Восток, 2005. – 269 с.
3. Мартин Д. Народонаселение мира в 2007 году. Использование потенциала урбанизация / Д. Мартин. – Нью-Йорк : Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения, 2007. – 112 с.
4. Оголошення про запит на нерухомість у Львові та Львівській області. – Режим доступу : <http://www.real-estate.lviv.ua/> popyt.php?actn=sale&type=land.
5. Осітянко А.П. Планування розвитку міста / А.П. Осітянко. – К. : КНУБА, 2005. – 386 с.
6. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти : монографія / Ю.П. Шаров. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 302 с.
7. Kostro K. Aktualny stan badań nad kapitałem społecznym w Polsce / K. Kostro // Studia ekonomiczne. – 2006. – Nr 1-2 (XLVIII-XLIX). – S.59-85.
8. Słodczyk J. Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia / J. Słodczyk. – Opole: Uniwersytet Opolski, 2001. – 311 s. – S. 37.

Глинський Н.Ю., Карий О.І., Дрыль О.І. Факторы социально-экономического развития малых населенных пунктов Львовской агломерации (на примере Большого Любеля).

На примере пос. Большой Любень проанализированы особенности социально-экономического развития малых населенных пунктов Львовской агломерации, определены ключевые факторы влияния на будущее развитие поселка. На основании анализа выработан ряд обобщенных рекомендаций относительно формирования экономической базы поселка, определены сферы первоочередной заинтересованности местной власти, которые будут нуждаться в содействии с ее стороны для обеспечения стабильности последующего развития.

Ключевые слова: малый населенный пункт, Львовская агломерация, социально-экономическое развитие, социальный капитал.

Hlynskyi N.Y., Karyi O.I., Dryl O.I. Factors of social and economic development of small settlements of Lviv agglomeration (on the example of Velyky Lubin).

The peculiarities of social and economic development of small settlements of Lviv agglomeration are analyzed on the example of the urban village Velyky Lubin, the key factors that influence future development of the settlement are determined in the article. Some generalized recommendations on formation of settlement economic base are made; the spheres of primary attention for the local authorities that will need support from these authorities to secure sustainable development are identified on the base of the analysis.

Key words: small town, Lviv agglomeration, social and economic development, social capital.